ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

SON LINGVOKULTUROLOGIYANING OB'EKTI SIFATIDA

Nabiyeva Elnora Rustam qizi
Ilmiy daraja: O'qituvchi

Anotatsiya

Mazkur ishda sonlarning lingvokulturologik xususiyatlari hamda ularning til va madaniyatdagi o'rni tahlil qilinadi. Sonlar nafaqat matematik birlik sifatida, balki xalqning madaniy xotirasi, dunyoqarashi, urf-odatlari va afsonaviy tafakkurida muhim semantik yukga ega bo'lgan birlik sifatida qaraladi. Tadqiqotda turli tillarda sonlarning ramziy va metaforik ma'nolari, ularning paremiologik birliklardagi (maqol, matal, aforizmlar) qo'llanilishi hamda milliy-madaniy konnotatsiyalari tahlil etiladi. Shu asosda sonlar lingvokulturologiyaning muhim ob'ekti sifatida o'rganilishi va ularning til vositasida milliy mentalitetni ifodalashdagi o'rni yoritiladi.

Kalit so'zlar: sonlar, lingvokulturologiya, til va madaniyat, ramziy ma'no, milliy mentalitet, paremiologiya, madaniy konnotatsiya, xalq o'zaki ijodi, til birliklari, sonlar semantikasi

ЧИСЛА КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ

Набиева Эльнора Рустам дочь
Ученая степень: Преподаватель

Аннотация

В данной работе анализируются лингвокультурологические особенности чисел и их роль в языке и культуре. Числа рассматриваются не только как математические единицы, но и как носители важной семантической нагрузки, отражающей культурную память народа, его мировоззрение, традиции и мифологическое мышление. В исследовании изучаются символические и метафорические значения чисел в разных языках, их использование в паремиологических единицах (пословицах, поговорках, афоризмах), а также их национально-культурные коннотации. На этой основе подчеркивается значимость чисел как объекта лингвокультурологии и освещается их роль в выражении национального менталитета через языковые средства.

Ключевые слова: числа, лингвокультурология, язык и культура, символическое значение, национальный менталитет, паремиология, культурная коннотация, устное народное творчество, языковые единицы, семантика чисел

NUMBERS AS AN OBJECT OF LINGUOCULTUROLOGY

Nabiyeva Elnora Rustam daughter
Academic degree: Teacher

Abstract

This study analyzes the linguocultural characteristics of numbers and their role in language and culture. Numbers are considered not only as mathematical units but also as entities carrying significant semantic weight, reflecting a people's cultural memory, worldview, traditions, and mythological thinking. The research examines the symbolic and metaphorical meanings of numbers in various languages, their use in paremiological units (proverbs, sayings, aphorisms), and their national-cultural connotations. Based on this, the importance of numbers as an object of

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

linguoculturology is highlighted, and their role in expressing national mentality through linguistic means is explored.

Keywords: numbers, linguoculturology, language and culture, symbolic meaning, national mentality, paremiology, cultural connotation, oral folk tradition, linguistic units, semantics of numbers

So'nggi yillarda lingvokulturaviy tadqiqotlar tilshunoslik sohasida faollashdi. Til va madaniyat, til va mifologiya o'rtasidagi munosabatlar, dunyoning til tasviri, dunyoning milliy qiyofasi o'rganilmoqda. Sonlarni bilish odamlarning amaliy faoliyatida katta rol o'ynadi, chunki "... sonsiz, nafaqat har qanday fan emas, balki hayotga bo'lgan har qanday munosabat ham mumkin emas. Bu son nafaqat narsalarning o'lchovini, balki hodisalarning oddiy aloqasini ham beradi va bu yerda til muqarrar ravishda ibtidoiy odamning sonli imkoniyatlarning matematik va falsafiy xilma-xilligida son va sonlarni zamonaviy tushunishga qaratilgan keng tarqalgan-ob'ektiv urinishlaridan inson tafakkurini rivojlantirishda son bilan bog'liq".

Son, universal kontseptsiya va har qanday madaniyatning doimiy bo'lishi tillarda turli xil ko'rinishda bo'ladi. Bu dunyoning tuzilishini aks ettiruvchi tushunchalar guruhiga kiradi. Sonlar yordamida odamlar hodisalarning sifat jihatidan miqdoriy tomonini tasvirlashadi. Ma'lumki, atrofimizdagi ob'ektiv haqiqatning barcha ob'ektlari nafaqat yuqori sifatli tomonga, balki miqdoriy aniqlikka ham ega. Ma'lum bir qiymat, raqam, hajm, jarayonlar oqimining tezligi va boshqalar. "Miqdori (haqiqiy yoki aqliy) bir hil qismlarga bo'linishi va bu qismlarni birgalikda to'plash mumkin bo'lgan narsaning aniqligidir".

Miqdor toifasi biz tomonidan mavhum, umumlashtirilgan fikrlash toifasi sifatida qaraladi, bu tilda, birinchi navbatda, sonning leksik va grammatik toifalarini rivojlantirish bosqichlarida aks ettirilgan. Miqdor toifasi shakllanish bosqichlaridan o'tadi, bu miqdoriy munosabatlarni bilishdan boshlab, muayyan ob'ektlarning tengligini yoki tengligini belgilash bosqichidir va raqamlar ob'ektiv ma'nosini butunlay yo'qotib, yuqori darajadagi mavhum darajaga yetganda bosqichni tugatadi. Tildagi miqdor toifasini namoyon qilishning bir usuli - bu son, son - bu miqdorning ifodasi bo'lib xizmat qiladigan kontseptsiya, bu orqali ob'ektlar va hodisalar hisobga olinadi. Ob'ektiv dunyoning miqdoriy xususiyatlari hisoblash va o'lchash orqali aniqlanadi, chunki ob'ektlar alohida bo'lishi mumkin, hisobga olinishi mumkin. Hisoblash va o'lchash uzoq vaqtdan beri paydo bo'lgan va insonning muayyan madaniy va tarixiy tajribasi mustahkamlangan odamlarning amaliy faoliyatida katta rol o'ynagan.

Ilmiy tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, son tushunchasi qadimgi davrda alohida ob'ektlar hisobidan paydo bo'lgan. Barcha rivojlangan mamlakatlarning har qanday inson va madaniyatining hayoti son jihatdan bog'liq. Har bir inson tug'ilgan kunini, u yashagan yillarini, uning oila a'zolari sonini, u yashaydigan uyning raqamini va hokazolarni biladi. Mamlakatimiz tarixidagi eng muhim sanani ishonch bilan ayta olamiz, uning hududi, aholisi, yillik byudjeti haqida g'oyamiz bor. [1]

Kundalik hayotimizda biz ko'plab sonlar bilan duch kelamiz: ish haqi, soliq, narx, badallar, bayramga qatnashganlarning soni - bu seriyani uzoq vaqt davomida davom ettirish mumkin. Shunday qilib, raqamlarning nomlari matematikadan emas, balki lingvistik-madaniy nuqtai nazardan nima? Umumjahon umumiy tushunchasi turli tillardagi madaniyatlarda (Ye.M. Vereshchagin va VG Kostomarovning davri) va kontsentatsiyalarda aniq ma'nolarni anglatadimi? Agar shunday bo'lsa, nega bunday bo'ladi? Albatta, bu raqam qat'iy ilmiy nuqtai nazardan "juda keng ajralib chiqish",

[1] Горский, Языки русской культуры, 2001. с. 226

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

boshqa barcha tushunchalar kabi, tilda amalga oshiriladi va so'zda ifodalaniladi. Ma'lumki, lingvistik (og'zaki) belgi nafaqat lisoniy, balki ekstrakalistik ta'sirlarga ham taalluqli bo'lib, usus (foydalanish) ta'siri ostida qo'shimcha ma'nolarda «o'ralish» qobiliyatiga ega.

Shu bois, barcha tillar uchun mutlaqo ob'ektiv va umumiy bo'lgan miqdoriy semantika raqamlar nomiga xos bo'lib, og'zaki ishlatish va lingvistik ongni o'zgartiradi, ularning ko'pchiligi «madaniy jihatdan aniqlangan» sifatli va baholash mazmuniga ega bo'ladi: Misol uchun: rus maktabida «ikkitasi» ning reytingi yomon va «beshta» yaxshi, nemis o'rta ta'lim tizimida esa u teskarisidir; besh qavatli bino poytaxtning aholisining fikriga ko'ra kam, ammo qishloq aholisi standartlari bo'yicha baland. Oddiy belgilarga parallel ravishda ishlatiladigan raqamlar raqamlarini yozma ravishda o'tkazish uchun xalqaro g'oyalar belgilanishi sababli emas edi va son jihatidan katta ahamiyatga ega. Yubileylarni nishonlash, ruslar yetti raqami, xitoyliklar sakkizga o'xshash, evropaliklar soni o'n uch, osiyolilar esa to'rtinchi raqamga o'xshamaydi. Ushbu soni ustuvorliklar va yo'nalishlarni identifikatsiyalash ushbu tadqiqotning mavzusi bo'lib, uning maqsadi rus va xitoy tilidagi raqamlarning nomlari bo'lib, mavzusi semantik sonlar, bu nomlarning kontseptsiyalari bo'lib, ular tilshunoslik bo'limlarida aks ettirilgan.

Son inson bilimi va tajribasining turli sohalarida tushuncha hisoblanib, bir qator faylasuf bir (Pifagor, Plotin, Platon, A.Avgustin, A. Losev va boshqalar) va madaniyatshunoslarning (Yu.Lotman, O.Shpengler va boshqalar) tadqiqot ob'ekti bo'lgan.

Ilmiy g'oya shakllanishining turli bosqichlarida tadqiqotchilar, jumladan, madaniyatshunos va lingvistlar, turli afsonaviy poetik tizimlarda sonning ramziy ahamiyati va badiiy vazifasi muammosiga murojaat qilganlar. Ushbu masala T.I.Vendina, S.A.Jabotinskiy, V.V.Ivanov, V.M.Kirillin, M.M.Makovskiy, M.N.Priemisheva, Yu.S.Stepanov, V.N.Toporov, D.O.Shepping va boshqalarning ishlarida tilga olinadi. [2]

Sonning paydo bo'lishi va mohiyati hamda uning badiiy vazifasi borasidagi masala afsonaviy poetik tizimlarda tadqiqot olib borayotgan madaniyatshunoslar va lingvistlarning (V.V. Ivanov, V.M. Kirillin, M.Yu. Lotman, M.M. Makovskiy, Yu.S. Stepanov, A.I. Stepanov, A .Ya. Sirkin , V.N. Toporov) ishlarida keng yoritildi. Son semantikasi hamda leksika va idiomatika ramzlarining o'ziga xos xususiyatlari turli tillardagi materiallarda ko'rib chiqilgan: S.A. Jabotinskiy (1992) zamonaviy ingliz tilida sonlar sinfining kognitiv va nominativ jihatlarini yoritgan; V.V.Shevchenko (2001) ingliz frazeologizmlari birliklarida son komponetlari ramzlari va ahamiyatini tadqiq qilgan; N.P. Chernevaya (2003) rus va bolgar idiomatikasi sonlari semantikasi va ramzini tahlil qilgan; A.B. Karasev (2005) tomonidan ingliz va ispan idiomalarida sonlar mohiyatining kognitiv ahamiyati yoritib berilgan; E.V. Golubeva (2006) madaniy konseptlar misolida qalmiq tilida dunyo tasvirining milliy-madaniy xususiyatini ochib bergan; M.M. Kumikova (2006) tomonidan miqdor va vaqt mohiyati bilan bog'liq kabardin tili frazeologik birliklari tadqiq qilingan; Shondug Bayasgalan (2006) mug'ul, rus va ingliz tillaridagi frazeologizmlarda sonlar semantikasining qiyosini amalga oshirgan; A.A. Osipova (2007) rus, ingliz va fransuz tillarining dunyo tasvirida sonning ahamiyati bilan bog'liq leksemalar semantikasi va ramzlarini qiyoslagan;

A.A. Chelnokova (2009) nemis tilida son so'z turkumini ikkilamchi nomlanishning motivatsion asosi sifatida tadqiq qilgan; Shao Nansi (2009) rus tilidagi tartibiy (numerativ) barqaror birikmalarni ko'rib

[2] Горский, Языки русской культуры, 2001. с. 226

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

VOLUME-5, ISSUE-6

chiqqan; T.B. Pasenchik (2009) rus va ingliz tillaridagi miqdori komponetlar bilan frazeologik birliklarning qiyosiy lingvomadaniy tahlilini olib borgan.

Z.X.Xanayeva (1994), D.G. Tmenova (2003), E.B. Beselova (2006), E.B. Pliyeva (2006) va I.N. Tsallagova (2010) ishlarida son tasavvuridagi alohida tarkibiy qismlar xususiy muammolar jihatida qayd qilingan. Lingvistikada qator tadqiqotlar turli xalqlar madaniyatidagi son ramziy ma'nolariga bag'ishlangan. Son ramziy ma'nosi qalmiqlarda dunyoning milliy-madaniy til tasviri ifodasi sifatida o'rganilgan (2006), selkuplarning dunyo tasvirida son so'z turkumi alohida ko'rib chiqilgan (1998), rus, ingliz va fransuz tillari dunyo tasvirida son mohiyati bilan bog'liq leksemalar semantikasi va ramziy ma'nolari tadqiq qilingan (2008).

Xalq og'zaki ijodidagi asarlarda sonlardan foydalanish V.Volner, N.L. Jukovskaya, Z.P. Ivanova, V.M. Kirillin, S.Yu. Neklyudov, M.Oreshkova, S.P. Prevednikov, G.S. Pyurbeev va boshqa ko'pgina mahalliy hamda xorijiy ishlarida tadqiqot ob'ekti hisoblangan. Tadqiqotchilar qadimiy turk sonlarini tahlil qilib, E.R.Tenishev va A.V.Dibo rahbarligida ostida Rossiya Fanlar akademiyasi Tilshunoslik instituti Ural-oltoy tillari bo'limi tadqiqotchilari qadimiy turklarning ma'naviy va moddiy hayoti tasvirini qayta shakllantirganlar.

Ularning qayd qilishlaricha, qadimiy turk tillari turli oilalarning ko'pgina boshqa tillarga xos bo'lib, uzoq taraqqiyoti davri jarayonida asosiy hisob vazifasida tashqarida bo'lgan va ma'lum sonlarga qo'shimcha ramziy, diniy mohiyat beruvchi sonlar sohasida har tomonlamalilikni ishlab chiqqanlar .Turk tilshunosligida sonlarning vazifasi xalq og'zaki ijodi asarlarida, toponimiyasida, frazeologik birliklarida, afsonalarida o'rganilgan.

So'nggi yillarda sonlar qozoq olimlar ishlarida etnomadaniy o'rganish ob'ekti bo'lib qoldi. Boshqird tilshunosligida etnografiya, folklor, afsona bilan bog'liq materiallar asosida sonlar tadqiq qilingan bo'lib, dastlabki bosqichlardan o'rin egallagan. Olimlarning toponimlari, antroponimlari, frazeologizmlari, so'zlarning etnolingvistik mohiyatini o'rganish bilan bir qatorda sonlarning ramziy ahamiyatiga ham e'tibor qarata boshladilar.

Noma'lumlik, cheklilik, cheksizlik, universallik, mavhumlik, mantiqiylik kabi kategoriyalarning turli xusussiyatlari klassik falsafa (Aristotel, Platon, I. Kant, G.V.G. Gegel) va til falsafasi (L.E. Balashov, O. Yespersen, M.K. Mamardashvili, U. Maturana, V.Z. Panfilov) borasidagi ishlarda yoritilgan. Dunyoning milliy til tasviri o'lchamlari sifatida, avvalo, inson ongining noyob kategoriyalari va madaniyati ajralib turadi, ulardan biri bo'lib esa son hisoblanadi. Takidlash joizki, son modeli "dunyoning butun til tasviri"ning bir bo'lagi yoki qismi sifatida namoyon bo'ladi.

Zamonaviy tadqiqoqtlarda lingvistlar sonni nafaqat grammatik kategoriya sifatida, balki dunyo til tasvirining bir bo'lagi sifatida ham ko'rib chiqadilar. Muqaddas sonlarni, ularning etnomadaniy ramzlarini, u yoki bu xalqning dunyo son modelini o'rganishga qiziqish hozirda tabora ortib bormoqda.

Demak, yuqorida aytib o'tilgan barcha son lingvokulturologiyada ob'ekti sifatida o'tkazilgan tadqiqotlarni ko'rib chiqdik. Lingvokulturologiyada son inson bilimi va tajribasining turli sohalarida tushuncha hisoblanib, bir qator faylasuf (Pifagor, Plotin, Platon, A.Avgustin, A. Losev va boshqalar) va madaniyatshunoslarning (Yu.Lotman, O.Shpengler va boshqalar) tadqiqot ob'ekti bo'lganliklari haqida aytib o'tdik.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

Foydalanilgan adabiyoti ro'yxati:

1. Maslova V.A. Lingvokulturologiya. 2-izdanie. M.: Akademiya, 2004, s. 9
2. Воробьев В. В. О статусе лингвокультурологии // IX Международный Конгресс МАПРЯЛ. Русский язык, литература и культура на рубеже веков.
3. Т. Братислава, 1999. С.126.
4. Воробьев В. В. Лингвокультурология. Теория и методы. –М., 1997.
5. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа , Языки русской культуры, 1996.
6. Слышкин Г.Г. От текста к символу. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании дискурса. –М.: Издательский центр Академия, 2000.